

ABDULLA AVLONIY IJODINING BOLALAR ADABIYOTIDAGI AHAMIYATI

Karaboyeva Maxliyo Kodirjonovna

Nizomiy nomidagi TDPU

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs magistiri

mahliyokaraboyeva@gmail.com

Annatsiya:

Ushbu maqolada Bugungi kundagi ta'lim sohasida ilgari surilayotgan g'oyalar va yoshlar tarbiyasi uchun ustuvor yo'nalishlarni aniqlashdagi izlanishlar haqida, yangiliklar bilan birga milliy me'rosimizga ham murojaat qilishimiz haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Tarbiya, ilm, ma'rifat, Vatan, axloq, badiiy asar, ta'lim, xalq, inson, maktab, bolalar, milliylik, bag'rikenglik.

Bugun Yangi O'zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi o'zgarishlar haqida to'liqlanib so'zlamalikning iloji yo'q. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi.

Ko'plab ilg'or mamlakatlarni ta'lim sohasidagi yutuqlari o'raganilib milliy dasturimiz bilan integratsiyalashgan holda amaliyotga tadbiiq etilmoqda, Ushbu jarayonda iste'dodli pedagog va adib ma'rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning asarlarining o'rni beqiyos. Taniqli ma'rifatparvar adib Abdulla Avloniy pedagogik fikr taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shgan, o'z asarlarida o'zbek xalqining eng yaxshi an'analarini, ta'lim-tarbiyaga oid muhim hayotiy masalani aks ettirgan pedagog, olimdir. Abdulla Avloniy 1878-yil 12-iyulda Toshkent shahrining Mergancha mahallasida, mayda hunarmand-to'quvchi oilasida dunyoga keldi. Ota-onasisavodli kishilar bo'lganlar. Abdulla Avloniy eski usul maktabini tamomlagandan keyin 12 yoshida madrasaga o'qishga kiradi. U yozda ishlab ota-onasiga yordam qilar, boshqa vaqtlarda o'qir edi. O'ta iqtidorli bo'lgan Abdulla Avloniy 15 yoshida she'rlar yoza boshladi.

Dastlabki she'rlarida va «Hijron» degan maqolasida xalqni yangi usul maktablarida o'qib-o'rganishga targ'ib qildi. Avbdulla Avloniy 1907-yilda «Shuhrat», «Osiyo» nomli yangi gazetalar chiqaraboshladi, lekin chor amaldorlari tez orada gazetalarini yoptirib qo'yadi. Abdulla Avloniy keyinroq «Sadoyi Turkiston» (1914—1915),

«Turon» (1917), «Ishtirokiyun» (1918) gazetalarida, «Kasabachilik harakati» (1921) jurnalida muharrir bo'lib ishlaydi. Shundan so'ng, u o'zbek matbuotning zabardast vakili, o'zbek matbuotning asoschilaridan biri sifatida taniladi.

Abdulla Avloniy xalq orasida ilg'or fikrlarni tarqatishda, ilm va ma'rifatni tashviq qilishda gazeta, jurnallarning roli g'oyat katta ekanligini yaxshi bilar edi. U 1907 yili «Shuhrat», «Osiyo» nomli gazetalar chiqarib unga muharrirlik qiladi. Gazetaning birinchi sonida matbuotning roli, gazetaning vazifasi haqida fikr yuritib, «Matbuot har insonga o'z holini ko'rsatuvchi, ahvol olamdan xabar beruvchi, qorong'i kunlarni yorituvchi, xalq orasida ilm, ittifoq, himmat g'oyalari»ni yoyuvchidir deb, baliqning suvsiz yashamog'i mumkin bo'lmagani kabi insonning ham ilmsiz yashamog'i mumkin emasligini uqtiradi.

XX asr boshlarida O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy hayotida pedagogic fikrlarning rivojida Abdulla Avloniy alohida o'rin egalladi, butun faoliyati davrida u o'z xalqiga xizmat qiladigan komil insonni yetishtirish, uning ma'naviyatini shakllantirishga alohida e'tibor berdi.

Abdulla Avloniy o'zbek xalqning san'ati va adabiyoti hamda milliy madaniyatini, xalq ta'limi ishlarini yo'lga qo'yishda katta xizmatlar qilgan adib, jamoat arbobi va iste'dodli pedagogdir. Abdulla Avloniy o'zbek ziyolilari ichida birinchilardan bo'lib, o'zbek xalq teatrini professional teatrga aylantirish uchun 1913 yilda «Turon» nomi bilan teatr truppasini tashkil qiladi. Biroq bu truppaning professional teatrga aylanishi uchun katta to'siqlar bor edi. Chor hukumatining mustamlakachilik siyosati xalqning ijtimoiy ongining uyg'onishiga yordam ko'rsatuvchi teatrlarning barcha shakllariga qarshi edi. Teatrda ana shunday salbiy munosabatda bo'lgan bir paytda Avloniyning teatr truppasini tashkil qilish va ijtimoiy mazmundagi pesalarni sahnalashtirishi uning xalq ma'rifati yo'lidagi zo'r jasorati edi.

Abdulla Avloniy ilg'or ziyoli kishilar bilan hamkorlikda teatr tomoshalari va matbuotdan tushgan mablag'larga dunyoviy ilimlarni o'qitadigan «Usuli jadid», ya'ni yangicha ilg'or usuldagi maktablar ochdilar va bu maktablarda xalq bolalarini o'qitdilar. Ular o'z millatlaridan etuk olimlar, bilimdon mutaxassislar, madaniyat arboblari yetishib chiqib, yurtni obod, Vatanni ozod, farovon etishlarini orzu qildilar va bu yo'lda fidoyilik ko'rsatdilar.[10;50] Abdulla Avloniy 1907 yilda Toshkentning Mirobod mahallasida, keyinchalik Degrez mahallasida yangi usuldagi maktablar ochdi. Maktablardagi o'quv asbob-jihozlarini o'zgartirdi, o'z qo'li bilan parta va doskalar yasadi.

Maktabga qabul qilingan bolalarning asosiy qismi kambag'al kishilarning bolalari bo'lganligi uchun ularni kiyim-kechak, oziq-ovqat, daftar-qalam bilan ta'minlash

maqsadida, do'stlarining ko'magida «Jamiyati xayriya» tashkil etadiva bu jamiyatga o'zi raislik qiladi. «Nashriyot» shirkati tuzib, Xadrada «Maktab kutubxonasi» nomli kitob do'konini ochdi. Avloniyning maktabi o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalariga ko'ra mashg'ulotlarni sinf-dars tizimi asosida o'z ona tilida olib borilishi bilan eski usul maktablaridan farq qiladi. U o'z maktabida bolalarga geografiya, tarix, adabiyot, til, hisob, handasa, hikmat kabifanlardan muayyan ma'lumotlar beradi.

Abdulla Avloniy «Usuli jadid» maktablari uchun to'rt qismdan iborat «Adabiyot yoxud milliy she'rlar» hamda «Birinchi muallim» (1912), «Turkiyuguliston yoxud axloq» (1913), «Ikkinchi muallim» (1915), «Maktab gulistoni»(1917) kabi darslik va o'qish kitoblari yaratdi. Bu asarlarida hamda publitsistika maqolalarida dunyo xalqlari madaniyatini, ilm-fanni, maktab va maorifni ulug'lab, o'z xalqini ilmi, madaniyatli bo'lishga chaqiradi. XX asr boshlarida yangi maktablar uchun yozilgan alifbelar anchagina edi. Shular orasida Avloniyning «Birinchi muallim»i ham o'ziga xos o'ringa ega; «Birinchi muallim» 1917 yil to'ntarishiga qadar 4 marta nashr etilgan.

Avloniyning yozishda mavjud darsliklarga, birinchi navbatda Saidrasul Aziziyning «Ustozi avval»iga suyanadi (dars berish jarayonida orttirgan tajribalaridan samarali foydalanadi). Avloniyning «Ikkinchi muallim» kitobi «Birinchi muallim» kitobining uzviy davomidir. Biz birinchi kitobini, shartli ravishda, alifbe deb, ikkinchi kitobini xrestomatiya deb atasak joiz bo'lar, desak xato bo'lmas. Kitob maktabni olqishlovchi she'r bilan boshlanadi: Maktab sizi inson qilur, Maktab hayot ehson qilur, Maktab g'ami vayron qilur, G'ayrat qilib [9;36] o'qing, o'g'lon!

Maktabdatur ilmu kamol, Maktabdatur husnu jamol, Maktabdatur milliy xayol, G'ayrat qilib o'qing, o'g'lon! Bu she'rda Avloniy maktabni insonning najot yo'li, hayotning gulshani, kishilarni kamolot sari safarbar qiluvchi kuch, deb maqtaydi. Kitobdagi dastlabki berilgan ikki hikoya «Saxiylik» va «Baxillik» deb nomlangan.

Milliy tilni yo'qotmoq millatning ruhini yo'qotmoqdur. Hayhot! Biz Turkistonliklar milliy tilni saqlamoq, bir tarafda tursun kundan-kununutmoq va yo'qotmoqdadurmiz. Tilimizning yarmiga arabiy, forsiy ulanganikamlik qilub, bir chetiga rus tilini yopishtirmoqdadurmiz. Durust, rus tilinibilishimiz kerak, lekin o'z yerinda ishlatmoq va so'zlamog lozimdur. Zig'ir yokisolub, moshkichiri kabi qilub, aralash-quralash qilmoq tilning ruhini buzadur . . . «Bobolarimizga yetushg'on va yarag'on muqaddas til va adabiyot bizga hamkamlik qilmas. O'z uyimizni qidirsak va axtarsak, yo'qolganlarini ham topamiz. Yo'qolsa yo'qolsin o'zi boshimga tor edi,» — deb Yevrupa qalpog'ini kiyub, kulgubo'lmoq zo'r ayb va uyatdur» .

Avloniy so'zlashuv odobiga ham alohida e'tibor beradi. U so'zning insonqadr-qimmatini belgilashdagi mohiyatiga yuqori baho berib, «So'z insonningdaraja va kamolini, ilm va fazilini o'lchab ko'rsatadurgan tarozusidir. Aqlsohiblari kishining tilidagi fikr va niyatini, ilm va quvvatini, qadr vaqiymatini so'zlagan so'zidan bilurlar»— deydi. Inson takomili uchun zarur bo'lgan omillardan yana biri — viqordir (viqor— og'irlik, chidam, ulug'vorlik). Avloniy qayd qilishicha, el-ulusdan, kishilardan o'zini holi tutishga yoki yuqori tutishga uringan shaxs elning, kishilarning nazaridan tushib, yakkalanadi va unutiladi. Kishining kamtarbo'lishi zarurligi ta'kidlanadi: «Fiqor deb kibr va g'ururdan, manmanlikdan o'z nafsini saqlamoqni aytilur», — deb yozadi Avloniy. Chunki g'urur, manmanlik, takabburlik kishini xor, xalq orasida bee'tibor qilur. Har qancha ilm va davlatsohibi bo'lsa ham bir pulcha qadr va qiymati bo'lmas... Vuqur kishi kibr vag'ururdan pok bo'lur. .... Abdulla Avloniyning mehnati yuksak taqdirlanib, unga o'zbek madaniyati vaadabiyotini yuksaltirishda, xodimlar tayyorlashda, uzoq yillik halol mehnatiuchun 1925 yilda «Mehnat qahramoni» unvoni, 1930 yilda mehnatsevarligi, ilmiy ishlari va asarlari uchun «O'zbekiston maorifi zarbdori» unvoniberildi. Abdulla Avloniy 1934 yilning 25 avgustida Toshkentda vafot etdi.

Bugungi kunda dolzarb muammolardan biri Vatanimiz yoshlarining ko'r-ko'rona g'arb madaniyatiga taqlid qilishi va negizini tushunib yetmagan holda ijtimoiy tarmoqlarda ildiz otayotgan yot g'oyalarga ergashib ketayotganligi hech kimga sir emas. Bunday muammolarni bartaraf etish uchun jamiyat a'zolarida yoshlikdan boshlab milliylik, bag'rikenglik, bardosh, sabr-toqat, qanoat, milliy va diniy e'tiqod, do'stlik, ochiqqo'llik, inoqlik, yordamga muhtoj odamlarga yordam qo'lini cho'zish, o'z elini dushmandan himoya qilishda jonini ham ayamaslik, mehr-shafqat, adolat, insonparvarlik, vatanparvarlik, milliy g'urur kabi tuyg'ularni qaror toptirish maqsadida Abdulla Avloniyning hayoti va ijodiga murojaat qilish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Mirziyoev Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – T.: O'zbekiston, 2016. – 56 b.
2. Ta'lim to'g'risidagi qonun. 2020-yil 23-sentabr. O'RQ-637-sonli qaror.
3. Norboy o'g'li, H. F. (2023). Umumiy o'rta ta'lim muassasalarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini

takomillashtirish: 1-SON 1-TO'PLAM IYUL 2023 yil. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 1(1), 276-281.

4. Inoyatova, Z., Karomatova, D., Adilova, M., & Khakimov, F. Improving the mechanisms of using digital technologies in the management of general secondary education institutions.

5. Hayitov, A., & Abdurasulova, F. (2022). Interfaol metodlar asosida boshlang 'ich sinflar darslarini samarali tashkil etish usullari. *Science and innovation*, 1(B7), 598-604.

6. Hayitov, A., & Azizova, S. (2022). Abu nasr farobiyning "fozil odamlar shahri" asari-bugungi kun yoshlarining ma'naviyat maktabi sifatida. *Science and innovation*, 1(B7), 432-438.

7. Hayitov, A., & Mansurova, S. (2022). Integrativ yondashuv asosida boshlang'ich sinif o'quvchilarida ekologik kompetensiyalarni shakillantirishning pedagogik shart-sharoitlari. *Science and innovation*, 1(B7), 1009-1015.

8. Abrorkhonova, K., & Khudoyberdieva, S. (2022). VIRTUAL TOUR IN PRIMARY SCHOOL. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(06), 72-77.

9. Abrorkhonova, K., & Khudoyberdiyeva, S. (2022, June). ORGANIZATION OF EXCURSIONS IN PRIMARY SCHOOL CLASSES. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 139-143).

10. O'ktamovna, U. G. (2022). Ekologik-valeologik madaniyatni rivojlantirish muammolarini tadqiq etishga nisbatan metodologik yondashuvlar. *Conferencea*, 40-44.

11. Norboy o'g'li, H. F. (2023). Umumiy o' rta ta'lim muassasalarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati. *Journal of new century innovations*, 37(1), 44-48.

